

BERBAK ETA IZKUNTZA

5195.-

EUSKEREAREN BATASUN BEREZKOA

Jaun andrak :

Danok dakizue Euskalerriko azkenengo denporetan asko berba egin dala euskerearen batasunaren gaiñean. Ta alan da guztiz be emen nozue ni Bizkaiko euskera onetan zuori berba egiten, eta ez uste izan eztituela bere arrazoiak nire jokabide onek. Ni be batasun zalea naz aal dogun neurrian, baiña beste alderdi batetik begiratu ezkeru eztago dudarik bapere euskerearen sustrai asko toki guztietan edo geienetan bat izanagaitik badagozala batetik bestera aldakuntza aspaldikoak be, literaturazko euskalki klasikoak argi ta garbi erakusten deuskuezanak. Egia da munduko gaur eguneko bizimoduak batasun bidera eragiten dauela berez eta guk be bearrezkoa dogula geroago eta geiago batasuna, iraun gura badogu. Baiña diñodan legez bizimodua da zuzendu bear doguna berez egin daiten batasuna eta ez bizimodua gogoan eztaukagula legeak emon batasuna egingo danaren ustean. Euskera, eta ezta ezein izkuntza be, ezta gure buruan gure kontura ametsez egiñeko gauza bat, euskerea bizia da, urteak eta urteak Euskalerrian bizi izan dana euskaldunen bearrizanetara moldatuz, euskaldunak beragaz negar eta amets egin dabena, beragaz poztu direana, biotzaren barru barruan eroan dabena. Eta ezagutu gura badogu eztaukagu beste erremediorik bere izana dan legez estudiau baiño, bai bizi dan eremu zabalean eta bai denporan. Jakiña, gugandik ur dagoen denporan. Eta bere izana, gizon bat estudiauko geunkean gisa berberean, itxi dituen arrasto guztietan estudiau geinke, liburuetan eta gaurko izkuntzak bere momorian gorde dituen arrasto bizietan. Eta izkuntzearen batasuna lortu gura dogula diñogunean, aal dala denporan bere lortu bear dogu, ez eremua gogoan dogula bakarrik. Eztago esan bearrik, gaiñera, batasuna bardintasun lotu eta estatiko bat eztanik.

Batasunari begira imini gura badoguz gure begiak lenengo lenengo egin bear doguna, ezelango duda barik, Euskalerrisoan edo geienean bat direan sustraiak zeintzuk direan jakitea da, nondik datozen eta zelango kutsua daukien begiratu barik. Bide orretatik joten badogu batasun-zimentarri sakon eta zabal bat jarriko dogu, barruko muiñetako batasun bat, aldakuntza azalekoak jarraituagaitik oraingoz, euskalkien al-

dakuntzak bizirik jarraituagaitik oraingo. Baiña, esan dodan legez, nondik datozen eta zelango kutsua daukien sustrai komun orreik begiratu barik. Izan be, izkuntzearen bizia gura badogu, ezin asi geintekoz kutsu au edo bestea daukielako euskal-arbolako sustrairik sendoenak moztuten, arbola osoaren arrisku barik, zerren alboan beste arbola askotaz bere sendoago batzuen sustraiak dituen. Gaiñera alboko arbola sendoak eurak bere eztabe egiten olangorik, eta alan ta guztiz be, eztau iñok dudan iminten sendoak eztireanik munduan.

LITERATURA, MODUEN GORDETZAILLE ETA BATASUNAREN ERAGILLE

Argi dago literatura beti aozko izkerearen ostekoa izan dala, eta idazten dana aldatu barik bein eta barrero irakurri leitekean ezker, bere joera eta eginbear berezkoa berbak eta moduak gordetan daukala. Jakiña, bein, aldi batean izkuntzan bizi zirean erara, aldatu barik. Eta orretara, literatura berez-kuntza barriak sortu eztaitez an indar egiten egoten da, eta arretaz zaindu eta jagon bear dogu bere eginbear nagusi ori, bear dan legez eta probetxurik andienagaz bete daien gura badogu.

Gogoan artu bear dogu, beraz, orainarteko literatura osoa, texto zaarrenetatik asita.

IZKUNTZETAN BERBA GUZTIAK EZTAUKIE BIZIBIDE ETA JATORRI BARDIÑA

Badirudi batasunaren arlo onetan berbak leku guren bat artuten dabela ugaritasunari begiratuten badeutsagu. Eta zerbait esan gura neunke euren gaiñean.

Berba batotzak mundu berezi bat dauko, historia berezi bat. Ain ezagunak doguzan Bilboko autobus bete batera igoten dogunean gure etxera edo narabait joateko. danok dakizue zelango estualdiak artu bear direan kobratzailleari pagau eta leku eroso bat artzeko zutunik baiño ezpada be. Eta danok dakizue lenengo igon dauenak autobusera oso errez artzen dauela ezarlekua eta norbait ausartuten bada berari lekua kentzeko azerikeriaren bat egiten bereala sortuko da burrukea eta seguru egon gaiñerako guztiak ezarrita egoanari emongo deusiela arrazoia, baldin errukia eragiten dauen ezer ezpada-go. Itzak bere nozbait igon dabe izkuntzako autobusera munduan zear, bere inguruko gertaera eta historiaren ikusle eta parte artzaille dan izkuntzako autobusera. Eta ez bakarrik igon, bertan bizi izanik seme alabak bere bertan sortzen dituez,

bertan egiten dabe bizia eta bertan ilten dira nonbait gexotu eta ilteko arrazoiak bat sortuten bajake. Eta alperrik saiaturako gara nortasun andia artu eta sendo bizi dan berba bateri lekua kendu gura badeutsagu eta bere orde sasiko bat imini gura badogu jauntxokeriak eragiñeko amodio personala arrazoi bakarra izanik. Gure burua jauntxo egiñagaitik ez uste izan daukagula berba zaar indartsuari kontra egiteko aña aaltasan. Eta bagendu be zetako sortu bereizten gaituen burruka alperra? Zetako indarrak galdu garaille atera arte? Zetako imini arriskuan autobusa, gidaria bera be burrukearen berotasunean sartu leitekealarik eta autobus osoak bideko arbola baten kontra jo, musturrak ausirik eta egoera negargarri batean gelditurik? Zerren burruka guztiak badakigu zelan asten direan, baiña sekula be ez zelan amaituko askotan. Dudarik eztagoena iñoz mesederik ezabela ekarten, eskarmentua izan ezik. Saiatu gaitzean gure autobusean bakea iminten eta berba bakotxari bear dauen justizia egiten. Aintzat artu daigun autobusean bizi dan berba jente guztia, entzun daiguzan bakotxak emoten dituen arrazoiak eta jauntxo izan bearrean izan gaitzean bear dan moduko guraso, Elexa Ama Santea dan gisan. Bakea iminten badogu, aintzat artu guztien arrazoiak eta bakotxa jurtzia onean jagokon tokian iminten badogu biotz onez ikusiko gaitue eta ao batez autobus osoak izuok zarie gure gidariak! esango deuskue, izuok zarie gure filologoak eta izkuntzalariak! eta autobusak be bidean jarraituko dau betiko.

Esan dogu berba guztiak autobusean eztaukiela jatorri bardiña, ezta ezarleku bardiña be. Batzuk beste batzuk baiño lodiagoak dira, ezarleku zabalagoa daukie, eta ain tokitan igon dabe eda beste toki aretan, elexea izan da zabaldu eta indartu dituen edo merkatariak edo eremu bakotxeko bizimoduak la-gundu deustie, edo askotaz bere leenagotik bizi dira orduko bizimoduaren erakusle eta jarraitzaille. Eta badagoz beste batzuk beste autobus zuzenbide bardiñeko batzuetan nebarrebak eta senideak daukiezanak, eta jakiña, gaur egunean, autobusetan, gura bada erradioak be imini leitekez batetik bestera berba egiteko.

Begirada bat emon deiegen elexearen bidez indarra daukien berba batzuri, adibidetzat iminten doguzanak: pekatu, apostolu, meza, grazia, sakramentu, paradisu kurutze, erlejiño, fede, dotrina, ezkondu, Espiritu Santu, altara, alguztidun, Birjiña, arima eta anima, doe eta doai, santu eta saindu, parkatu eta barkatu, frutu eta fruitu, bedeinkatu eta benedikatu, elexa, eleiza eta eliza, eta beste asko eta asko. Elexeak Euskal-erri osoan artu zituen sustraiak eta orregaitik elexako berbarik

geienak bat dira Euskalerrri osoan fonetikazko aldakuntza txiki batzuk gora beera. Or dozue, bada, batasun-indar andia dauen komunitade bat, gaur egunean be sendo bizi dana eta bizi-kona dana.

Or dozuez errege, erreñu eta erresuma, soldadu, gerra eta gerla, gudu, familia, soldata, pixu, eskribau, estrata, galtzara, denpora, katigu, mueta eta mota, arrazoi eta arrazoin, esate baterako, beste mueta bateko artu-emonetatik sustraia artu dabenak eta gure burua eta izakerea moldatu dabenak, aurreko pentsetako molde asko apurka apurka baztertuerazo arte bizi-moduaren aldakuntzeagaz batera. Eta au, momentu guztietan Europako gora beeretan parte artu dogun seiñale argia da. Eta berba oneik be, asko eta asko bat dira Euskalerrri osoan.

Or dozuez ekarri, ikusi, esan eta erran, emon eta eman, mendi, bide, erri, itxaso, egun, argi, eta millaka geiago. Argi gitxi daukagu jakiteko zelan eta noz artu daben sustraia gure izkuntzan, baiña bat dira Euskalerrri osoan.

Badoguz beste berba batzuk toki edo komunitade txiki bateko oitura eta bizimoduaren adierazle direanak, eta bizi-modu mueta orrek Euskalerrri osoan zabaldu eta indartzeko bidea baleuko berbak be modu berean zabaldu eta indartuko litzakez.

Or dozuez proba, pelota-joko, postura, eta euskal-jokoetan erabilten direanak eta mundu berezia daukienak.

Badagoz beste batzuk Euskalerrri osoan sustraia daukon idea bat adierazten dabenak, baiña eremu batean berba bategaz eta beste eremu batean beste bategaz. Ez dudarik izan iñoz indar batasun-eragille sendo bat sortuten bada euskaldunen bizimoduan euren arteko burrukak izango dabezala berbok bakotxak bere kolore berezia eta ezarleku berezia artu arte, edo bata edo bestea, egoera txarragoan dagoena burrukan, erdi illik edo zelanbait baztertua gelditu arte.

Berba batean esan daigun, izkuntzan bizia daukien berba guztiak gizon arteko artu-emon, izakera, oitura eta aztura mueta bat edo bategaitik daukie. Bestela eleukie izkuntzan bizi-tzarik izango. Bakartadean dagoen persona bateri bein burura irudimen utsez etorritako amets bat izango litzake. Eta zelango eremua eta zabalerea daukien eta euki daben artu-emonok, izakerok, oiturok eta azturok, alango sustraia daukie berbak izkuntzan.

Eta jakiña, Europako kultureari be euskereari begiratuten deutsagun modu berean zuzenduten badeutsaguz begiak an be argi ikusiko dogu badagozala artu-emon, izakera, oitura eta

aztura bertako izkuntza-taldeen gaiñetik dagozanak, eta guk bere areikaz parte artzen dogu. Parte artze ori, gaiñera, gure borondatetik kanpo dago, berezko talde guztien izakera, oitura eta aztura aurrekoengandik artuak dagozan modu berebean.

Gaiñera, gaur egunean Europa bere lokarriak geroago eta geiago sendotu bearrean aurkituten da, gaurko gizona geroago eta gitxiago bizi leitekealako norbere mundu estuan, eta or dogu, esate baterako, aurrera pausu seguruagaz doan merkatu komuna, ondo dakizuen legez.

OITURA TXAR BAT

Gaur eguneko literaturan, eta baita zaarrean batzuetan, sarri ikusten dogu “edo” bat bere esangura jatorrizkoa galdu-erazorik erabilten dana. Sarri ikusiko dozue idazle batzuen lumatik edo sermolari bat baiño geiagoren aotik urteneko “edo” ori onetara: *oben edo pekatua, gaiztokia edo inpernua, autor-tzea edo konfesiñoa*, eta asko geiago. Jatorriz daukon zentzuna argi dago zein dan. Eztau esan gura berba bat edo bestea aukeratu geinkeala gauza bera esateko, ezpada berba baten esangurea edo bestearena izan leitekeala diñoguna. Adibidez: “Donostiara joateko, trena artu zeinke, edo bestela, ondo ez-pajartortzu taxi bat”. “Trenean edo taxian, gura dozun tramankuluan joan zeintekez”. Baiña argi dago trena eta taxia eztireala bardiñak, biak dira txirrinkadunak, badaukie zelan-bait alkarren antza, baiña eztira bardiñak. Ezta bardin jazoten beste “edo” orregaz. Esaten badogu: “gaiztokia edo inpernua zer da?”, eztogu esan gura gaiztokia eta inpernua gauza diferenteak direanik, ezpada gauza bera esan gura dabela eta *gaiztoki* berbea ikasten dogunean *inpernu* berbea zetan erabili eztaukagula. Guztiok dakizue oitura orren jatorria orretan dagoela, ez bestetan. Ori berba biak burrukan imintea da bat galdu daiten asmoagaz, eta izan be sustrai sakonekoa. Eta ja-kiña, ori ezta batasunera jotea, zerren euskaldun guztiak ori egiñen eztaben eta indarrrik bere eztaukagun guztiak ori egin daien, eta bageunko be, zegaitik alperrik galdu gure indarrak eta adoreak olango uskeria batean? Lapurdi aldekoak, nafarrak eta beste alderdi batzuetako euskaldunak jaramonik egingo ete deuskue? Ez ete dira areik bere euskaldunak? Eta Bizkaiian bertan bere ain errez galduko ete ditu sustraiak forma zaarrak. Bizkaiian diñot, denpora asko ezcala liburu argitaratu barri batean ikusi dodalako “edo” ori naikoa aldiz, eta ori dala-ta gogoan daukadalako.

Eta nik eztiñot inpernua gaiztokia eztanik, eztago dudarik inpernuan gatz asko dagoela Elexa Ama Santeak diñoanez, baiña gaiztokia eztago inpernuan bakarrik, mundu onetan be asko dagoz, eta bestela itandu edozeiñeri, batez be hospitaletan gexoak zainduten ibiltan direan mojeri. Berba batean, inpernua gaiztokia da, baiña gaiztoki guztiak ezтира inpernuak, inpernukoa gaiztoki nagusia bada be.

AZKENEKO ITZAK

Eta aipatu dan oiñarria dala-ta nik be esan gura dot nire eretxia. Gero emen Altube jauna ta Euskaltzaindiko jaun guztiak bildurik erabagiko dabe.

Euskal berba eta eratzat artu geinkezanak dira: Usarioa, sustraia eta zabalereagaitik izkuntzan bizia daukienak, datozan tokitik datozala, eta ainbat erabilgarriago dira literaturan, zeinbat eta andiagoa dan euren sustraia eta zabalerea denporan eta eremuan, beti gogoan izanik berbea zuzenduten deutzagun irakurle edo entzulea.

Alan da ba, Bizkaiko jenteari zuzenduten bagatzakoz ezteutsagu Xuberoako itz ezezagunakaz berba egingo. Gogoan izan bear dogu gaur Bizkaian euskera kontuan jentea ezala ikasia. Bere kultura beste bide batetik jatorko eta guk berba egin bear deutzagu, oraingoz, Bizkaiko euskeran sustraia daukien berbakaz eta ezagututen direanakaz.

Europako kulturen bertako izkuntzen gaiñetik bizia daukien kultura ta zivilizaziñozko berbak euskeran onartuak izan leitekez baldin egoera onean badagoz gureganatuak izateko.

Artuten badogu berba bat gure bategaz burrukan dagoena, eztago arrazoirik artzeko. Bear danean bakarrik artu bear dogu.

Au diñot izkuntza arrunterako. Teknika gaietan —euskeraz idatzi be ezta egiten, baiña nozbait idatziko balitz— itz nazio-arteakoak erabiliko litzakez. Ori izkuntza guztietan getetan da. Izan be teknika gaietan espezialistetatik kanpo jente arruntak eztaukaz zetan jakin bear itzak, oso ezagunak eta zabalduak ezpaldin badira arrazoiaren bategaitik.

Orain esan gura dot zegaitik idatzi dodan Bizkaiko euskeraz nire itzaldi au. Olan idatzita nik badakit bizkaitar batek baiño geiagok, euskera kontuan ezikasía danak, baiña ikasia zelanbait kultura gaietan, euskalduna bada ulertuko deustala. Alan da guztiz be nik beste modu baten egin neikean. Baiña beste alderdi batetik begiratu ezkerero, batasunari bape kalterik ezteutso egiten, gipuzkoar, lapurtar eta beste alderdietako jente ikasiak entzun edo irakurriagaitik, zerren-eta Bizkaiko

euskerea entzunik euskerearen beste mueta bat ezagutuko daben eta euskerearen espiritu osoa bereganatuko daben obeto, eta orrek ezteutso kalterik bape egingo batasunari, ez iñori. Batasunak, gaiñera, euskal-biziaren indarretik etorri bear dau eta ez aurretik esanik euskalki au edo bestea onartu bear dogula. Euskalki bat besteak baiño geiago finkatuten bada izan daitela berez, indar egiazkoaren bidez aurrera urten dauelako. Orainarte, oso aspalditik izan dira euskalki literarioak Euskalerrian, bat baiño geiago izan be. Eta gitxi gora bera batasun bidean ebiltzan forma bardiñak gauza guztietan ez izanagaitik, zerren-eta alkarren barri baekien. Nik esango neunke gaiñera, gaur baiño geiago ekiela alkarren barri.

Etorriko balitz iñoz euskalkiak nastuteko berezko indar eragille andi bat orduan sortuko litzakez problemak eta erabagiko, askotan berez. Indar ori orainarte zelanbait egon da neurri txikian. Esate baterako, beti izan dau indar geiago Gipuzkoako literaturak, eta Lapurdikoak geiago oraindiño. Eta len be Gipuzkoako eta Lapurdiko autoreen artean artu emon estuak egozan eta gauza batzuetan geroago ta batuago egozan. Eta ain zuzen be Duvoisin-ek verboan *dio* ta olango formak erabilten ditu, Gipuzkoako erara. Beraz, alegiñak egin bear doguz espirituko batasun sendo eta sakon bat billatuten, zeaztasun eta diferentzia berezkoeri kasu geiegi egin barik oraingoz eta berak eragingo ditu apurka apurka gaiñerako guztiak igarri barik.

A. Irigoyen.

Erquiaga-k itz egiten du eta dio euskal idazleak euskera ondo ikasi bear dutela, artez zeatz eta sakon. Beste izkuntzetan orrela gertatzen da. Itz jatorrak diranean eta batez ere bizi bizirik dauenean oriek erabili bear dira. Beraz Domingo Agirre era bateko euskal idazlea eta euskalduna naiago bear genduke izan Barrutia-rena baiño, atzo ikusi zan bezela. Dio, gaiñera, oraingo idazleak egokiago idazten dutela. Domingo Agirre-k euskeraz ederki zekiala erakutsi zigun. Barrutia-k erdera ere bazekiala. Eguzkitza ere aipatzen du. Dio nola Azkue-rekin ere aztuak bizi geran. Egin zitzaion gorazarrea eta orain urte bi esan zan nola Diputazioari eskatu bear zitzaion katedra bat jarri zezan. Dio eztakiala eskatu dan, baiña bein ondo entzuten ezpaldin bada herriz ots egin bear dala.

Maritxu Barriola-k diotsa Irigoyen-i autobusak izaten dituztela plaza mugatuak, eta ark erantzuten dio Bilbokoetan ezetz,